

HUR HAR SEXUALBROTTENS NORMER FÖRÄNDRATS I FINLAND?

av professor Terttu Utriainen

Inledning

När man i offentligheten talar om sexualbrott gäller det vanligen våldtäkt, incest och sexualmord. Brott av detta slag leder ofta till häftiga känslostormar. Därtill medför de betydande straffrättsliga och straffprocessuella problem ifråga om offrets ställning och bevisningen i rättegången. Mitt intresse är emellertid inte inriktat på enskilda brott och enskilda gärningsmän, utan på de straffrättsliga normer som gäller sexuellt beteende samt på de förändringar som dessa har undergått.

I forskningshänseende är dessa bestämmelser så till vida intressanta, att människan inte – förrän i våra dagar – har haft andra förökningsmöjligheter än att själv producera sina efterkommande eller att adoptera dem. Detta innebär m.a.o. att det inte skett några förändringar i det som utgör grunden för människans sexuella beteende förrän nu då konstgjord befruktning har blivit möjlig. Trots detta har de sexuella normerna och deras skyddsobjekt varierat betydligt. Samma gärning har i skilda kulturer och under skilda tidsperioder bedömts på helt olika sätt. Detta är t.ex. fallet ifråga om blodskam och pedofili, som vi vant oss vid att anse som brott. I faraonernas Egypten var emellertid blodskam något av en förpliktelse, medan pedofili i det antika Grekland var – om inte rent av en dygd – så i alla fall en mycket, mycket liten synd.

Som vi senare kommer att märka är detta huvudsakligen en konsekvens av att de ideologier som gäller sexualbrott, som Alvar Nelson har uttryckt saken,¹ flera gånger har förändrats.

Det finns skäl att genast till en början konstatera, att man också vid ett studium av Finlands lagstiftning snabbt märker, att den normativa regleringen av det sexuella beteendet under historiens lopp har varit mer mångfacetterad och analytisk än vad en ytlig granskning ger anledning att förmoda. Man kan också märka att den lagstiftning som gäller sexuellt beteende oftast bara indirekt berör sex. Erotik och kärlek berör den nästan aldrig. Detta kan uttryckas genom att konstatera, att sexualbrotten på normnivån i allmänhet är mindre sexuella än vad man kan tro. Det intresse som avses vara skyddat av de straffrättsliga normerna, är således inte alltid ett sexualintresse, trots att den sexuella gärningen ingår som en beståndsdel i brottets gärningsbeskrivning.

Från släktmakt till kyrkomakt

Det sexuella beteendet har reglerats på något sätt i alla samfund. Före den världsliga lagstiftningens tid skedde regleringen vanligtvis genom sedvana som byggde på tradition och religion.² Syftemålet med regleringen var härvid att säkra ifrågavarande samfunds, alltså släktens och familjens, bestånd. Detta var också fallet i våra egna nordliga trakter, där det uppenbarligen förekom polygami före kristendomens intåg.³

Bestämmelserna om sexualbrott och äktenskap fick med tiden sin plats i lagstiftningen på samma sätt som alla sådana andra frågor som förutsatte reglering. Systematiseringen av dessa bestämmelser varierade, men före 1734 års lag skilde de sig inte från annan lagstiftning. Bestämmelserna var kasuistiska och splittrade. Lagrum som gällde sexuellt beteende kunde man finna både i landslagarna och i stadslagarna, såväl i de balkar som berörde brott och i dem som berörde arv. Samma gärningar kunde därtill också regleras i landskapslagar-

---

¹ Alvar Nelson, *Ideologier om brott och straff*. Föreläsningar 30 mars–1 april 1993 vid Lapplands universitet, Rovaniemi.

² Terttu Utriainen, *Rikosoikeudellisen vastuun alkujuurilla*, Helsinki 1985, s. 21–25.

³ Ragnar Hemmer, *Suomen oikueshistorian oppikirja II*, Vammala 1967, s. 5.

nas kyrkobalkar.⁴ Statens och kyrkans dubbla påverkan från och med 1300-talet kan lätt förklaras. Magnus Erikssons landslag och hans stadslag tillkom på 1300-talet, dvs. vid en tidpunkt då också kristendomen (som nådde Sverige på 1100-talet) hade haft möjlighet att påverka människornas sinnen i ett par hundra år.⁵ Både den världsliga och den andliga makten hade m.a.o. koncentrerats och organiserats och därigenom blivit kapabel att reglera också människornas giftermål och sexuella beteende.

På samma sätt som idag var kyrkan vid denna tid också intresserad av den del av den världsliga lagstiftningen som gällde sedlighet, moral och familj. Men – i motsats till vad fallet är nu – användes under medeltiden såväl Bibeln som kanonisk rätt som omedelbara rättskällor. I enlighet med den katolska kyrkans läror ansåg man att t.ex. äktenskapet var ett av Guds sakrament. Som en konsekvens av detta menade man att kyrkan hade såväl intresse av som rätt att reglera äktenskapet och allt som sammanhängde med detta, t.ex. det sexuella beteendet.

Under landslagarnas tid var tvegifte ett av de allra allvarligaste brotten. Straffet för detta var dödsstraff. Genom det stränga straffet ville man helt uppenbart betona och upprätthålla en familjeordning som var kristen. Härigenom önskade man också rensa bort sådant tvegifte som möjligen hade slagit rot under hednisk tid.⁶

Också om kvinnan var omyndig under hela sitt liv kunde hon dock bli bestraffad för sådana brott som tvegifte och hor. I Magnus Erikssons stadslag var hor kriminaliserat bara då gärningspersonen var kvinna.⁷ Kvinnans omyndiga ställning kom däremot klart till synes i kriminaliseringen av våldtäkt. Detta brott, som var ett fridsbrott, ansågs nämligen i första hand kränka den samhälleliga ordning som konungen garanterat. Våldtäkten kränkte därtill rättigheter som tillkom kvinnans giftoman eller hennes make. Däremot utgjorde inte kvinnans sexuella självbestämmanderätt i sig ett skyddsintresse.⁸

---

⁴ Magnus Erikssons landslag (Lund 1962), Magnus Erikssons stadslag (Lund 1966). (I nu-svensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén.)

⁵ Jaakko Forsman, Suomen lainsäädännön historia. Edellinen osa, Helsinki 1896, s. 106–117.

⁶ Magnus Erikssons landslag, s. 214, Magnus Erikssons stadslag, s. 232.

⁷ Magnus Erikssons stadslag, s. 43.

⁸ Jaakko Forsman, a.a., s. 145, och Pirkko Viitanen, Raiskaus, Juva 1982, s. 25.

I det medeltida Sverige var emellertid kriminaliseringen av för- och utomäktenskapliga förbindelser inte på något sätt enhetlig. Man kan inte heller säga att man på lagstiftningsnivån förutsatte eller krävde äktenskaplig trohet på lika villkor av kvinnor och män, trots att kyrkans strävanden gick i denna riktning. Det fanns också skillnader mellan den lagstiftning som gällde för landsbygden och den som gällde för städer. Kyrkans inflytande kom dock redan vid denna tid till synes i straffverkställigheten: den bot som utdömdes för horbrott tillföll i allmänhet kyrkans företrädare.⁹

Man kunde tänka sig att reformationen skulle ha minskat kyrkans inflytande på lagstiftningen, då kyrkan genom denna förlorade en betydande del av sin världsliga domsmakt. Ifråga om de normer som gäller sedligheten gick det emellertid inte på detta sätt. Efter reformationen började man i enlighet med dess principer att i stället för kyrkans läror betona Bibelns och särskilt Gamla testamentets betydelse som omedelbara rättesnören. Landskapslagarnas kyrkobalkar ersattes emellertid med 1571 års Kyrkoordning och 1686 års Kyrkolag. I dessa fick de nya principerna sin legislativa utformning.¹⁰

1734 års lag och förverkligandet av den absoluta sexualmoralen

Också för sexuallagstiftningens vidkommande kodifierades lagstiftningen genom 1734 års lag. Härvid hade kyrkans syn, dvs. att de sexuella relationerna fullständigt skulle kanaliseras till äktenskapet, redan blivit den förhärskande normen också i den världsliga lagstiftningen. På lagstiftningsnivån skedde detta genom att alla utomäktenskapliga förbindelser på ett eller annat sätt kriminaliserades. Kyrkan uppnådde sitt mål också såtillvida att äktenskapets rättsverkningar nu fastställdes få sin början först genom den kyrkliga vigseln. Enligt Magnus Erikssons landslag och stadslag ansågs äktenskapet uppstå genom trolovning och samlag (lägersmål) med den trolovade.

---

⁹ Konung Kristoffers landslag 1442, enligt Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. Muinaisruotsista suomentanut Martti Ulkuniemi, Vaasa 1978, s. 44.

¹⁰ Pertti Myhrberg, Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa, Helsinki 1978, s. 25–27 och s. 36.

Lägersmålet förlorade nu helt sin betydelse som begynnelsepunkt för äktenskapet.¹¹

1734 års lag innehåller en intressant detalj. Till trots för att kyrkans syn och krav på en absolut sexualmoral samt dess uppfattning om Bibelns betydelse som beteendedirektiv hade utgått med segern, kriminaliserades inte homosexuella handlingar i denna lag. Däremot var tidelag belagt med dödsstraff. Denna legislativa lösning kan ha haft flera skäl som man bara kan gissa sig till.¹²

1889 års Strafflag i Finland och skyddet av äktenskapsinstitutionen

Då Finlands nuvarande strafflag stiftades omfattade man fortfarande den absoluta sexualmoralens krav. Sexualliv var något sådant som bara hörde äktenskapet till. I Strafflagen intogs också särskilda kapitel (till en del fortfarande i kraft) som innehöll bestämmelser som avsåg att uttryckligen skydda äktenskapet som institution (brott mot äktenskap, dvs. äktenskapssvek och äktenskapsbrott).

Som en följd av upplysningen hade emellertid individens personliga frihet utvecklats till ett viktigt skyddsobjekt. Straffbudet om våldtäkt ingick också ursprungligen i det kapitel som innehöll bestämmelser om brott mot annans frihet. De sexualbrott som inte enligt sina gärningsbeskrivningar förutsatte våld placerades i ett eget kapitel. Dessa brott ansågs rikta sig mot de moralregler som var förhärskande i samhället. Som exempel kan nämnas blodskam, otukt med minderårig, koppleri, homosexualitet och tidelag.

Denna systematiska lösning kan anses vara analytiskt riktigt också då vi granskar den med stöd av den kunskap vi har idag. Man anser ju också numera att det som är utmärkande för en våldtäkt som gärning, är att den syftar till att underkua och förnedra offret och att den inte alls eller bara i ringa grad syftar till att väcka/tillfredsställa sexuell vällust hos gärningsmannen.

De sexualbrott som kränker sådana moralregler som gäller i samhället är åter till sin natur helt annorlunda. Dessa är rena statutbrott

¹¹ Ragnar Hemmer, a.a., s. 11–12. Ruotzin Waldacunnan Laki 1734 (Porvoo 1984), s. 117–118.

¹² P.O. Träskman, Om "människior som af sathan och sin onda bigiärelse låter förföra sigh". Historisk Tidskrift för Finland 1990, s. 248–263.

som erhåller sitt innehåll av yttre värderingar, alltså värderingar som inte primärt är gärningspersonens eller offrets egna. Parterna kan i själva verket anse att normen som sådan är helt felaktig på grund av att den kränker individens självbestämmanderätt.

I Strafflagens 20. kapitel intogs också 1889 de åldersgränser som uppställdes som skyddsgränser för barn och unga. Dessa var 12, 15 och 17 år och genom dem kriminaliserades samlag och sexuell otukt med minderåriga. I den tidigare gällande lagen (1734 års lag) fanns det inte några sådana skyddsgränser. Samlag med en flicka under 12 år jämfäställdes dock i lagen med våldtäkt.¹³

Också om den reglering som gäller sexuellt beteende under århundradenas lopp har blivit mildare har de bestämmelser som gäller barn och unga ökat. Genom dessa bestämmelser har man strävat till att skydda ungdomen. Otaliga åldersgränser, som är främmande för verkligheten, leder emellertid lätt till överreglering. Tidigare jämfäställdes unga mycket snart med fullvuxna och särskilda bestämmelser om deras sexuella beteende ansågs därför vara onödiga.

Den absoluta sexualmoralens sammanbrott

Den överreglering som drabbat barn och unga nådde emellertid sin kulmen först då sexualbrottslagstiftningen reviderades år 1972. Som en absolut skyddsgräns infördes 14 års ålder. Som övriga skyddsgränser fastställdes för hetero- och homosexuella förhållanden 16, 18 och 21 år. Gärningspersonerna grupperades genom åldersgränser som fastställdes till 15, 16 och 18 år.

Det fanns inte då – och det finns inte heller nu – något verkligt behov för en så noggrann och specifik på åldersgränser baserad normering. Det är ju också dumt och orealistiskt att tänka sig att människorna förutsätts att med bara några få års mellanrum omorientera sig i sitt sexuella handlande. Skyddsgränserna uppkom närmast som ett sådant tillfälligt resultat, som kan bli följden av slumpmässiga turer i lagberedningen och i riksdagsbehandlingen av lagförslag.

1972 år reform var i alla fall betydelsefull. Som en följd av 1960-talets radikalism kunde den absoluta sexualmoralen nu brytas på lag-

---

¹³ Jaakko Forsman, De särskilda brotten. Andra afdelningen. Tredje upplagan, Helsingfors 1917, s. 59–62.

stiftningsnivån. Den ledande principen blev ett beaktande av individens sexuella rättigheter. I full överensstämmelse med detta genomfördes en liberalisering av abortlagstiftningen, vartill tvångskastring och tvångsterilisering avskaffades. Strafflagens bestämmelser om sexualbrott koncentrerades till ett enda kapitel. Huvudinnehållet i detta blev bestämmelser som syftade till att skydda de fullvuxnas individuella självbestämmanderätt samt minderåriga. Homosexuella handlingar mellan fullvuxna liksom även tidelag dekriminaliserades.

De enda resterande bestämmelser som avser att skydda de sedlighetsuppfattningar som råder i samhället, var de som gällde blodskam (kriminaliseringen begränsades dock till att omfatta bara handlingar som riktar sig mot efterkommande eller mot syskon), koppleri, exhibitionism och offentlig uppmaning till homosexualitet.¹⁴

Den sexuella pluralismens framtid

Den utveckling av sexuallagstiftningen som beskrivits ovan för Finlands del följer det västerländska samhällets förändringar: släkten, äktenskapet och familjen skyddas inte längre som sådana genom strafflagstiftningen och individens frihet begränsas inte heller för andra än sådana individers vidkommande som uttryckligen är skyddsobjekt, t.ex. barn. Sexualiteten har förpassats från den offentlighetsliga straffrätts krets till kretsen för människornas privatliv.

En betoning av individens rättigheter kommer också till uttryck däri att ett sexuellt självförverkligande nu kan formuleras som ett av de rättsgoda som hör till de mänskliga rättigheterna. Detta gäller t.ex. för de homosexuella. Från att ha varit brottslingar har de homosexuella först, som en följd av dekriminaliseringar, blivit straffrättsligt neutrala. Efter detta har de blivit en grupp som försvarar sina sexuella rättigheter genom att eftersträva skydd mot diskriminering.

Utvecklingen kommer också till synes i den inskränkning som skett ifråga om straffbar blodskam. I 1734 års lag fanns det ännu bestämmelser som förbjöd sexuellt umgänge mellan anförvanter som stod flera led från varandra. Senare begränsades bestämmelserna till att bara omfatta sexuellt umgänge inom kärnfamiljen. I detta nu diskuteras möjligheten att också dekriminalisera incest mellan fullvuxna

¹⁴ Klaus Helminen, Rikoslain 20 luku uudistettu. Poliisimies 1971, s. 124–136.

syskon. Detta motiveras med att människorna skall ha rätt att förverkliga sin sexualitet på frivillig grund efter eget förgottfinnande och utan inblandning av offentlig lagstiftning.

Det är emellertid – som ovan framgått – ett rätt nytt fenomen att uppfatta sexualiteten som ett individuellt rättsgott. Tidigare har sexuallagstiftningen i allmänhet förknippats med de rättsgoda som bör skyddas av samfundsskäl.

Utvecklingen står emellertid i full samstämmighet med de individuella människorättigheterna. En likadan utveckling sker också t.ex. ifråga om barnens rättigheter. Tidigare var barnen bara egendom som tillhörde släkten och familjen. För samfundets vidkommande hade de betydelse bara som arbetskraft och som en ny generation. Numera strävar man till att skydda barn och barndomen som ett rättsgott med sitt eget självvärde.

En betoning av sexualiteten som ett skyddsvärt rättsgott är emellertid fortfarande något som är beroende av samhällets struktur och värdesystem. En sådan pluralism som den som nu är förhärskande med dess betoning av individens rättigheter, är möjlig i ett tekniskt och ekonomiskt välutvecklat, urbaniserat och öppet samhälle. I ett slutet och monistiskt samhälle är läget ofta ett annat. Kina kan nämnas som ett exempel. Där anses i detta nu en begränsning av befolkningens tillväxt vara viktigare än förverkligandet av individens sexuella lustar.

Det är inte heller säkert att den liberalistiska pluralismen kommer att fortvara för evigt. Den ökade kunskapen om sexualiteten bidrar onekligen också i framtiden till en förståelse för pluralismen. Ideologier och religioner som har mindre dragningskraft till känslan kan emellertid förutsätta andra lösningar. Också i detta nu finns det religiösa grupper som i sin krets iakttar en annan, och därvid ofta en strängare, sexualmoral än den som strafflagstiftningen erbjuder.

I sista hand handlar det om makt, dvs. om vilken grupp det är som dikterar de normer som skall gälla i samhället.*

---

* Artikeln har översatts från finskan av P.O. Träskman.